

BIOETIČKI KONTEKST SUKOBLJENIH PRAVA

Maja Žitinski
Sveučilište u Dubrovniku

Sveučilište u Dubrovniku
Ćira Carića 4
20000 DUBROVNIK
e-mail: zitinski@unidu.hr

Sažetak

Članak istražuje zašto su nepristranost i racionalnost ideali vrijedni stremjenja. Članak se ne bavi samo preispitivanjem normativne etičke potrage za valjanim moralnim principima nego preispituje i meta-etičke pojmove kao što su autonomnost i prava. Obrazac idealnoga moralnog suda ima važnu ulogu u testiranju obojega: našega vlastitog motrišta i tuđih motrišta. Iskreni bioetički zahtjev za ispravnom metodom koja treba biti vodiljom svim moralnim subjektima dok daju odgovore na moralna pitanja odnosi se na uvjerenje o tome kako jest racionalno približiti se idealnome moralnom sudu što je više moguće. Prava su sama po sebi vrijedne i istaknute "moralne stvari". Prema tomu, imati na nešto pravo znači to vrlo snažno moralno i legalno potraživati. Budući da svi ljudi moraju imati ljudska prava jer ljudska prava pripadaju jedino ljudima, bilo bi iracionalno razdvajati osobe negiranjem ljudske časnosti nekima, i pridržavanjem prava samo za neke. Prava uključuju predmete i područja u kojima je svako ljudsko biće ovlašteno djelovati bez dodatnoga dopuštenja ili odobrenja. Neki filozofi ističu važnost ciljeva normativne etike i njihovu povezanost s pojmom idealnoga moralnog suda. Pristup moralnim pitanjima mora biti slobodan ("očišćen") od neispravnosti i od pogrešaka kao i od ostalih prigovora prema odabranoj metodi u nastojanju da se odredi opravdana granica o tomu kako drugi smiju tretirati osobu koja posjeduje prava.

Ključne riječi: bioetika, moralna autonomija, pravo, vrline, moralne dužnosti

Uvod

Bioetika, kao grana proaktivno orijentirane, primijenjene normativne etike, ni u kojem pogledu ne smije ograničavati ostvarivanje moralnih prava i ostalih proaktivnih zahtjeva. Svaki pojedinac je moralni subjekt i kao takav mora imati moralna prava. Svatko je sposoban steći objektivno moralno prosudbeno motrište upravo zato što polje etike obuhvaća pitanja o svim vrstama politike koja su u društvenome životu poželjna. Reflektirana moralnost postoji kako bi tankoćutno analizirala obrasce vrlina i poroka što se pojavljuju u trenutku kad ponašanje pojedinca dotiče prava drugih. Zato je reflektirana (misaono revidirana) moralnost intimno zaokupljena prosudbom i karaktera i ciljeva djelovanja. Premda polje etike proizlazi iz mudrosti mnogih generacija, vrlina je uvijek individualno postignuće pa zbog toga uvijek podrazumijeva postojanje slobode moralnoga subjekta.

Ako konkretna autonomna aktivnost jest u skladu s vrlinom, ona mora biti moralno opravdana. Bioetika nastaje iz filozofske analize tako što se poziva izravno na moralnu teoriju. Ali, u naporu da osigura nit vodilju vlastite praktičke

usmjerenosti, podrazumijeva napor pažljivoga preispitivanja odnosa teorijske prema primijenjenoj etici. Kad naša aktivnost proizlazi iz moralnoga rasta i razvoja, ona za uzvrat ojačava našu moralnu autonomnost. Zato moralnost ima posla s idejom o tomu kakva osoba želimo i trebamo biti.

Mnogi različiti razlozi utječu i na karakter i na ponašanje - pritom upravo moralni razlozi postaju ekskluzivnima zato što proizlaze iz obojega: i iz vrlina, i iz principa djelovanja. U situacijama kad dva ili više moralnih razloga međusobno stoje u sukobu, od osobe se očekuje da ponekad primijeni jednu vrstu moralnosti umjesto druge. Zato valja istražiti kako različite vrste razloga ne pobrkati s moralnim razlozima.

Što su to prava?

Najtemeljnija moralna prava su ljudska prava. Odnose se na pitanja pravednosti, slobode i jednakosti prilike. Budući da moral ima odlučujući utjecaj na ljudsko djelovanje, politička i etička teorija problematiku prava postavlja u središte razmatranja.

Ali, moral se ne sastoji samo od pravila nego i od ideala. Zbog toga je važno identificirati razliku među sljedećim pitanjima:

1. Što se događa kad se moralna pravila ne poštuju?
2. Što se događa ako propuštamo uvažavati moralne ideale?

Bernard Gert nas upućuje na to da se moralna pravila (Gert, 1970:63) odnose na takva djela što ih ne smijemo počinuti, dok se moralni ideali odnose na djela koja treba učiniti kako bismo spriječili štetu. Za kršenje moralnih pravila uvijek se zahtijeva opravdanje zato što svako kršenje podrazumijeva djelovanje koje je moralno neispravno – osim, u slučaju kad postoji moralni razlog da se pravilo ipak prekrši!

Premda propust u pogledu poštovanja moralnih ideala ne zahtijeva moralno opravdavanje, u civilnome društvu je ideja o moralnoj jednakosti svih ljudi postavljena kao princip. Zbog toga, kršiti, negirati i prevladavati ovu proporciju *istosti principa*, znači rušiti ideale i dovoditi moralni razlog u pitanje!

Jesu li prava isto što i skup logički neovisnih zahtijeva? Kako odlučujemo, tj. kako razrješujemo sukob između dva legitimna ali međusobno suprotstavljena prava u okolnostima dok nije moguće oba prava istodobno ispoštovati, ali jest neophodno odrediti način poštovanja i jednoga i drugog prava?

Važni aspekt brižnoga pristupa ovim pitanjima sastoji se u epistemološkoj komponenti. To znači da ako u svakome pojedinačnom pitanju ne razvijemo nekoliko značenja središnjega zahtjeva, postupak razrješenja spornoga pitanja ostat će neodređen.

I u deontološkim i u utilitarističkim teorijama principi i pravila su tradicionalno shvaćeni kao principi i pravila moranja. To je vjerojatno rezultat povijesti jer (kao što neki autori tvrde (Beauchamp, Bowie, 1988:46), od sedamnaestoga i osamnaes-

tog stoljeća o problemima političke filozofije se rijetko raspravljalo u terminima prava možda zbog toga što su politička i etička teorija bile potpuno usredotočene na pitanja dužnosti prema gospodararu, kralju, državi, crkvi i Bogu.

Premda prava imaju raznovrsne izvore, o pravima se primarno mislilo kao o pravima na slobodu, što znači da su prava shvaćena kao *prava protiv kontrole od strane države*, dakle kao prava da netko bude pošteđen upletanja sa strane. Prema tomu, povijesno, pojam prirodnih (ili ljudskih) prava je proizašao iz potrebe da se kontrolira neograničena moć države. Zato prava, bez obzira je li riječ o individualnim pravima ili o pravima skupina, predstavljaju moćne i opravdane zahtjeve koje valja respektirati.

Neki autori (Rachels, 1979:13-14) drže kako postoje barem dva značenja prema kojima se može reći da raznovrsna prava uopće postoje. U prvome značenju istražujemo je li u konkretnome društvu intelektualno ili pojmovno prihvaćena činjenica da osobe imaju prava. U drugome značenju istražujemo kakvo je stanje u društvu koje priznaje postojanje prava, tj. u kojem opsegu se prava generalno poštuju i štite, i je li pritom pojedinac pošteđen od upletanja sa strane. Možda je čak teže biti žrtvom nepoštovanja prava u drugome značenju.

Ako jedno društvo smatra prihvatljivim izražavati neprijateljstvo prema nemoćnima, tada neće biti jasno hoće li osobama koje su iste, na častan način biti priznato pravo na vlastitu dobrobit i slobodu (što su temeljne pretpostavke postojanja ljudskih prava).

Kao što je ustvrdio Richard Wasserstrom (Wasserstrom, 1979:10-12), prava su u polju imenovanja konstitutivna - naime, ljudsko pravo je pravo koje imaju ljudi i to upravo samo ljudi. Ono proizlazi jednostavno iz činjenice da je pojedinac pripadnik ljudskoga roda. S obzirom da je riječ o istome pravu koje sva ljudska bića posjeduju, to pravo sva ljudska bića moraju posjedovati u istoj mjeri. Naime, moralna prava moraju biti jednaka zato što nitko nije pripadnik ljudskoga roda ni u većoj ni u manjoj mjeri, nego u istoj. Prema tomu, prava postoje bez obzira na zasluge što ih pojedinac jest ili nije stekao. Zato povreda ljudskih prava predstavlja neprihvatljivo, arhaično ponašanje.

Tipično je da filozofi razlikuju pozitivna od negativnih prava. Pozitivna prava se odnose na ljudsku dobrobit. Pritom se podrazumijeva da je nešto vrijedno ljudima dostupno, čime potvrđuju postojanje takvih prava.

Negativna prava jednostavno su prava koja nas štite od upletanja drugih. Dakle, negativna prava podrazumijevaju kako ljudi jednostavno imaju pravo da ih se ostavi na miru. Joel Feinberg (Feinberg, 1979:213) dodaje, negativna prava također zahtijevaju da se ljude ne tretira na okrutan i neljudski način, niti da ih se na tzv. *humani* način eksploatira ili ponižava.

Prava mogu biti (a) posebna i (b) opća:

- (a) Postoji puno vrsta posebnih prava. Takva prava su ovisna o stečenome statusu ili poziciji, tako da bez toga posebnog statusa i pozicije takvih prava nema.
- (b) Opća prava su univerzalna. Neki autori (Beauchamp, Bowie, 1988:46) smatraju kako takva prava jesu fundamentalna, budući da ih posjedujemo bez obzira na zasluge - imamo ih jednostavno zato što smo ljudi. Zbog toga se opća prava odnose na nepristran tretman u pitanjima pravednosti, slobode i jednakosti prilike. Svako kršenje takvih prava rezultira smanjenjem našega ljudskog dostojanstva i samopoštovanja!

Ipak, ista legalna prava nisu identična istim pravima, zato što legalna prava ne moraju biti univerzalna. Nemaju sve zemlje istovjetnu legislativu. Očito je da teorija o prirodnim pravima ne predstavlja jedinstvenu i koherentnu doktrinu. Ta činjenica postaje razlogom što neki autori (Rachels, 1979:8) navode kako pomanjkanje realne osnove za pravu doktrinu o prirodnim pravima rezultira nejasnoćama u formulaciji sustava o prirodnim pravima. Razni propusti zbog kojih se neki ljudi nisu složili oko naravi prirodnih prava samo pridonose želji da se ta prava podcijene, te da ih se i dalje ne poštuje.

Premda su prava i dužnosti povezane, Martin (Martin, 1988:61) smatra kako su upravo prava, a ne dužnosti, moralno fundamentalne. Kriteriji koji su neophodan i dovoljan uvjet postojanja prava, kao što tvrdi Tom Regan (Regan, 1986:28), uključuju sva, ali samo slobodna, racionalna bića koja imaju moralna prava. Prema tome, dužnosti nastaju zbog toga što su ljudi moralni subjekti pa zato moraju imati moralna prava. Istodobno, ljudi zadržavaju moralna prava čak dok su u komi jer moralna prava su univerzalna. Među različitim moralnim pravima najtemeljnija moralna prava su ljudska prava jednostavno zato što smo ljudi.

Ljudska prava je neprihvatljivo izjednačavati s političkim pravima zato što ljudska prava postoje i tada kada nisu priznata. Nasuprot tomu, politička prava postoje samo onda kad ih vlade priznaju.

Korijeni bioetičkih principa

Ako želimo da bioetika pridonese rješenju praktičkih problema, osobito kad je riječ o problemu sukobljenih prava, tada moramo razviti takvu teoriju moralnoga razmišljanja koja će determinirati koje argumente treba prihvatiti. Ili, kao što sugerira Martin (Martin, 1988:31), najvrednije postignuće etičkoga izbora je to što nas promicanjem *vrline intelektualne časnosti, integriteta, hrabrosti i istinoljubive komunikacije* oslobađa od neznanja i predrasuda. Problem sukobljenih prava u bioetici je neispravno imenovati tehničkim pitanjem o kojemu bi jedino eksperti mogli imati mišljenje. Bioetika uključuje pitanja koja dotiču ljude neovisno o njihovoj ekspertizi jer ekspert je samo čovjek među drugim ljudima. Zbog toga bioetika mora preispitati brojne temeljne ljudske moralne probleme istodobno. Takvi problemi ne obuhvaćaju samo usko definirane teme bioetike, - ili kako napominje Ramsey

(Ramsey, 1972:xi), to nisu pitanja, rezervirana jedino za medicinsku etiku. Moralni rast pretpostavlja aktivnosti koje su potrebne da bi se promovirale takve vrijednosti koje neće samo reklamirati što je to dobro, nego će odrediti što je ispravno. Budući da je napredak zapadne civilizacije izjednačen s raznolikim dimenzijama moderne podrške pojedincu, vjeruje se kako je osobna autonomnost isto što i *dužnost maksimiziranja prava pojedinca da sam donosi odluke* (Normative Ethical Principles and Theories, 2). Sukladno tomu, vrijednosne prosudbe u bioetici nemaju smisla u odsutnosti slobode (pritom se ne misli na samovolju).

I Hobbs (Hobbs, 1973:89) je jedan među mnogim profesionalcima koji drže da etika ovisi o izboru, a izbor o slobodi - premda je sloboda ograničena, tj. konačna. Zbog toga, razlozi koji se ekskluzivno odnose na dobrobit, dobro, ili na sreću drugih – nemaju moralno adekvatno opravdanje ako uzurpiraju pravo drugih da stvarno prakticiraju svoja prava.

Problematika prava je važna zato što se usredotočuje na javno djelovanje koje može ljude diskriminirati ako obje strane nemaju iste ciljeve. Sukob je uvijek oblik komuniciranja pa i tada kad je pravo svake od strana sasvim osnovano. Zbog toga, jednostrana politika mora biti pristrana. Zato valja uzeti u obzir i druge dužnosti koje bi opravdale smjer aktivnosti kojim su ljudi tako neposredno dotaknuti. Ako su prava samo jedne od strana ekskluzivno prihvaćena i priznata, moralno opravdanoga rješenja neće biti. Moć će biti zlorabljena u korist jače strane a u dotičnom društvenom kontekstu se neće razviti nove strategije pristupa razrješavanju teških slučajeva.

Jednostrani model je neispravan ne samo iz motrišta prema subjektu koji uzurpira tuđa prava i tako sam postaje sve više i više korumpiran. Šteta nanosena diskriminiranim osobama u prvome redu škodi njima, a to je moralno neprihvatljivo. Dakle, moralna aktivnost mora uključiti obje strane, i "moćnoga" subjekta i žrtvu. Zato se zahtjev za moralnim napretkom uvijek odnosi na osobnu odgovornost u pogledu načina na koji postajemo moralno bolji, te ostvarujemo svoje ciljeve, ali ne na tuđi račun.

U prošlosti, zbog jednosmjernoga (autoritarnog) komunikacijskog stila, moralni subjekt je jednostavno bio spreman povući se iz komunikacije radije nego da razvije opcije koje bi objema stranama bile na dobrobit. Totalitarna povijest je pridonosila takvome crno-bijelom pristupu, njegovala je ekstremne reakcije prema sukobu. Od moralnoga subjekta se očekivalo ili da se agresivno sukobi, ili da se povuče i izbjegne sukob kad god je to moguće. Obje strategije su predstavljale jednosmjerni komunikacijski stil za koji je tipično da "proizvodi" dobitnike i gubitnike koji neće poštovati dobrobit suprotne strane. Takva "beščutna" komunikacija je moralno neispravna i uvijek vodi u frustraciju.

Kršenje prava može biti opravdano jedino ako postoji moralno adekvatan razlog za to. Osoba koja je stavljena u položaj objekta očito je tretirana neispravno zato što primjenjivati dvostruke standarde prema racionalnim bićima nije dopušteno. Ako je osoba gurnuta u položaj objekta, tada ne postoji način da ta osoba ispuni svoju ljudsku odgovornost prema kreaciji vlastitoga smjera aktivnosti. Dakle, moralni je

razlog uvijek upleten u praktička pitanja, ali ne u pitanja o tome kakvo je nešto, nego upravo u pitanja o tome kakvo nešto treba biti.

Sukobljena prava rasvjetljuju problem moralne jednakosti svih ljudi zato što prava svake od strana, kako su povezana s vrlinom i izvedena iz intrinzičnih vrijednosti podrazumijevaju isto pravo koje treba priznati da ga imaju svi ljudi.

Ako postoji dužnost, ili društvena obveza civilnoga društva da štiti časnu jednakost prilike, tada sukobljena prava treba promatrati iz motrišta obojega, osobne autonomnosti i moralne autonomnosti. Budući da je moralna autonomnost univerzalna, te više specifična nego osobna autonomnost, primijenjenu etiku treba usmjeriti prema razvoju moralne ekspertize i u nju uključiti dublje razumijevanje moralne istine koja se odnosi na praktička pitanja. Ruth Macklin (Macklin, 1988:53) dodaje, poznavanje teorijskih pravila ključno je ne samo za sposobnost identifikacije izvora neslaganja nego i za razrješavanje sukoba. Tipično je da sukobi, bez obzira u kojem kontekstu se događaju, osiguravaju bogate uvide o kreativnim strategijama mogućih rješenja. Ako nije moguće naći najbolje rješenje, moguće je stići barem do najmanje neadekvatnoga odgovora prema postavljenome zahtjevu.

Kako reflektirana moralnost podrazumijeva istraživanje na osnovi moralnoga razmišljanja s njemu pripadajućim svojstvima i implikacijama očito je da moralni razlozi nisu nastali ni iz zakona, ni iz običaja, ni iz Božje volje, niti su svedivi na zakone, običaje, ili na religijske razloge. Bog je savršen, od njega se ne traži da se pokorava pravilima. Ali, Bog bi priznao i visoko vrednovao moralno razmišljanje kao opravdanje božanskih zapovijedi (Martin, 1988:12). Usprkos činjenici što se bit čovjeka sastoji u nesavršenosti, reflektirana moralnost svakom čovjeku omogućuje steći objektivno moralno motrište.

Suvremeni etičari koji dijele Kantovu etičku orijentaciju zasnovanu na dužnosti, u trenutku kad referiraju prema značenju kategoričkoga imperativa ne slažu se s Kantom u pogledu apsolutne vrijednosti toga imperativa. To se osobito odnosi na primjere sukobljenih dužnosti. Naime, u krizi, "jedne" dužnosti mogu biti pretpostavljene "drugim" dužnostima. Ali tko i kako će odlučiti koje dužnosti imaju prioritet u sukobu s apsolutnim (prima facie) dužnostima? Naravno, bilo bi neispravno shvatiti da *prima facie* dužnosti imaju apsolutnu vrijednost. Ako *prima facie* dužnost interferira s pravom subjekta da zaštiti svoj vlastiti život od moguće štete, vlastiti život će biti prioritetan.

U trenutku kad je čovjeku oduzeta sloboda, apsolutne vrline (prima facie dužnosti) prestaju biti sredstvom postignuća vrijednosti - one tada postaju kočnicom. Ayn Rand čak tvrdi: ako je čovjeku oduzeta sloboda, potpuno je moralno i zapravo obvezatno koristiti laž kao legitimno sredstvo samoobrane. Isto vrijedi i u trenutku kad ste suočeni s kriminalcem koji traži novac. Reći istinu kriminalcu ili kriminalnoj vladi, nije racionalno. Dakle, takozvane *apsolutne vrijednosti* imaju moralno legitimne izuzetke zato što su im preče dužnosti pretpostavljene. Pozadinski princip se sastoji u pravu svakoga pojedinca na svoj vlastiti život, tj. *na slobodu od tuđega nasilja*. Prema tomu, ako dužnosti smatramo temeljnima, tada za svaku dužnost treba biti priznato njoj korelirajuće pravo. Lagati je u principu neis-

pravno osim tada kad moralni subjekt mora zaštititi racionalne vrijednosti. Ako ja imam dužnost tebi reći istinu, onda ti imaš pravo da ti se istina kaže.

Ayn Rand (Rand, 1999:94) je jedna među mnogim suvremenim etičarima koji dijele Kantovu orijentaciju prema dužnosti, ali koja smatra da vrline jesu apsolutne no nisu apsolutne izvan konteksta. Po njezinu uvjerenju religija gleda na vrline kao na dogmatska pravila kojima se treba pokoravati bez obzira na kontekst. Ona pokazuje kako kontekst ne smijemo ispustiti iz vida dok prakticiramo vrline. U tome pogledu dogmatska pravila neizbježno vode u moralne sukobe. (Ayn Rand izjavljuje: *Kako ćeš se pokoriti zapovijedi: Ne ubij, a istodobno se zaštititi od agresora?*).

Zašto netko uopće treba imati prava?

Ljudska bića nisu jednostavno uronjena u sadašnjost. Ako ne bismo istraživali kako pojasniti, organizirati i obogatiti vlastito shvaćanje principa po kojima odmjeravamo što je ispravno a što neispravno, sve specifično i bitno ljudsko bi nestalo iz naše egzistencije. Kao što suprotstavljenost moralnih perspektiva povećava moralno razumijevanje ideja koje koristimo kako bismo odredili odgovornosti u našem dnevnom životu, tako nepostojanje prava osiromašuje komunikaciju i sprječava nas da međusobno uopće raspravljamo o moralnim pitanjima.

Rachels (Rachels, 1979:22-23) se poziva na postojanje prava zato što nepravedno negiranje prava negira čovjeku mogućnost da se usprotivi načinu na koji je tretiran. Negiranje prava sprječava ljude u njegovanju takvih očekivanja i donošenju takvih prosudba koje sustav prava čini mogućim. Dakle, dužnosti - bez shvaćanja i priznavanja njihovih korelativnih prava - nisu jednostavno pogreške logike i definicije. To su moralne pogreške koje utječu na smanjenje čovjekova temeljnoga dostojanstva i samopoštovanja. Ako promotrimo što se događa osobi od koje se traži da se podvrgne nametnutome ponašanju kako bi minimizirala mogućnost eventualnoga fizičkog obračuna, ili samovoljnog postupanja i ekonomskoga osiromašenja, onda ćemo shvatiti koliko su ljudska prava važna, te što njihovo negiranje može značiti.

Rachels čak misli da društvo kojemu nedostaje svaki pojam o ljudskim pravima jest manje nasilničko od društva u kojemu takav pojam postoji, ali koje nekim osobama ta prava ipak negira. Rachels ističe kako jedno od najvećih moralnih zala nije nejednakost ili nečasnost kojom ljude dijelimo zapravo na osnovi krivih razloga. Moralno zlo je upleteno u uvjerenje kako postoje neki ljudi koji ne žele i ne trebaju takva minimalna dobra koja trebaju, žele i u kojima uživaju svi ljudi. Prema Rachelovu motrištu, to bi značilo otkriti kako neki ljudi, koji očito jesu ljudska bića, stoje izvan ljudskoga roda.

Opravdanost moralnih prosudba

Biti moralno autonoman znači razmišljati i djelovati na osnovi moralne brižnosti, što znači, s pomoću brižnosti izbjegavati nanošenje zla drugima, što je ponekad moguće učiniti i na kreativan način. Kao što nas Martin (Martin, 1988:30) podsjeća, moralna autonomnost kreativne mislioce može voditi prema težnji da odabrane vrline istaknu više od drugih vrlina. Ali, pritom je jako važno imati na umu da, kao što kaže Bernard Gert (Gert, 1970:200) *nemoralno djelovanje obično podrazumijeva zla učinjena onima o kojima ne skrbimo jer smo previše zaokupljeni time kako udovoljiti onima o kojima skrbimo.*

Oni etičari koji žele ojačati sposobnost moralnoga razmišljanja i izbjeći nejasnoće i dvosmislenosti - smatraju da je **moralna autonomnost** supstancijalni preduvjet svake moralne prosudbe, a da to nipošto nije konformizam.

Osobna autonomnost je širi pojam od moralne autonomnosti zato što se osobna autonomnost proteže na ukupno ljudsko razmišljanje, a ne samo moralno razmišljanje. Usprkos tomu, osobnu autonomnost treba smatrati vrstom ljudske izvrsnosti koju valja očuvati zato što je to intrinzično dobro koje ljudsku kreativnost čini mogućom.

Ipak, Martin (Martin, 1988:140-141) tvrdi, normativno značenje osobne autonomnosti se odnosi na moralno pravo prakticiranja takve autonomnosti što je u biti isto što i pravo na slobodu. To je temeljno ljudsko pravo kojemu daljnje opravdavanje nije potrebno. Međutim, prava etička prosudba može biti moralno opravdana jedino ako počiva na **moralnoj autonomnosti**, što znači, ako se zasniva na zahtjevu za moralnim rastom. To je razlog zašto je samorazvoj viša dužnost nego žrtvovanje samoga sebe.

Ako se samorazvoj selekcionira kao nadmoćna vrлина koja je potrebna u trenutku kad valja razborito odvagnuti sukobljene moralne razloge, tada samorazvoj uključuje potrebu proširenja onih znanja o ljudima i o svijetu koja su relevantna za donošenje mudrih odluka. Ili, kao što Martin nadodaje, samorazvoj pridonosi pripravi za važne poslove zato što su raznovrsne profesije samo oblici rada, vođeni moralnim normama, a posvećeni javnome dobru.

Pitanje prava i dužnosti ulazi u središte zanimanja moralne i političke teorije upravo zbog njihova ekstenzivnog kršenja u suvremenoj povijesti. Ako se prava definiraju prema kriteriju dobrobiti zajednice, tada ta dobrobit postaje krajnja vrijednost koja tada potiskuje prava kao takva. Kršenje prava i dužnosti također podrazumijeva razlikovanje i razdvajanje ljudi na osnovi moralno irelevantnih osobina.

Kao što napominju Cloke i Goldsmith (Cloke, Goldsmith, 2000:24), naše iskustvo sukoba je uvijek emocionalno. Premda su razlozi kojima objašnjavamo sukob zasnovani na činjenicama i na logici, jezik sukoba je pun aluzija, metafora i simbola koje izvlačimo iz vlastite kulture. Tipično je da se agresivni stil pristupa sukobu zasniva (bez obzira je li mekan i ljubazan, ili oštar i neljubazan) na nepoštovanju briga suprotne strane. Takav stil drugu osobu antagonizira, i tipično je da će druga

strana reagirati negativno. Procesi zasnovani na sili uvijek korumpiraju zato što proizvode dobitnike i gubitnike. Wahlstrom (Wahlstrom, 1992:139) zaključuje, agresivno ponašanje je karakterizirano skrbi za sebe na račun ostalih. Agresivni komunikator je sebična osoba koja radi na tomu da uništi neprijatelja i svoj cilj postigne bez obzira na cijenu koju ostali moraju trpjeti.

Ali ako pokušamo razumjeti simbolizam i skrivena značenja konteksta, tada ćemo steći motrište asertivnoga stila koji bi eventualno mogao sukob transformirati u priliku da se nasilnički procesi preobrazu u procese zasnovane na pravima. Ako svim ljudima priznamo moralnu jednakost, odgovornost prema moralnome razlogu tada postaje opravdanjem interesu prava, budući da u civilnome društvu prava jesu ona snaga koja ograničuje razinu primjene sile.

Koga valja kriviti?

Usprkos činjenici što sva ljudska bića posjeduju jednaku ljudskost i jednake korelativne dužnosti i prava, negacija tih prava je očita. Ponekad se provodi na osnovi fizičke različitosti, roda (spola) ili običnoga izgleda, ili čak na osnovi konformizma prema nekoj društvenoj skupini. Dihotomiziranje ljudi je prisutno – prema ženama se ponekad postupa kao da su manjina, iako je očito da nisu. Tko je tomu kriv?

S obzirom da je svako ljudsko biće jednako ljudsko, ta minimalna kvalifikacija sve ljude imenuje za apsolutna ljudska prava. Ali kako priznati zajedničku ljudskost i žrtvi i nasilniku, i potlačenome i tlačitelju? Žrtva i nasilnik, potlačeni i tlačitelj nejednaki su u pogledu moći i kontrole nad okolnostima pod kojima se susreću. Neravnoteža se tipično događa u korist nasilnika i tlačitelja. Zato prava objiju strana ne mogu istodobno biti priznata kao moralna prava.

Kao što Cloke i Goldsmith (Cloke, Goldsmith, 2000:128-129) javno ističu, svi smo mi vješti u racionaliziranju vlastitoga ponašanja, i svatko od nas ima svoju listu "savršeno" dobrih razloga za izbjegavanje časnoga ponašanja. Razlog tomu je što jedni druge hoćemo zaštititi od surovosti istine, ili mislimo da će nas časnost učiniti pred protivnicima ranjivima. Možda živimo u organizacijskoj kulturi koja ne podržava, ili ne vrednuje časno ponašanje.

Sve kulture generiraju vlastita pravila po kojima se odlučuje kad je sigurno biti častan, a kad bi časnost mogla voditi gubitku zaposlenja ili čak gubitku života. Cloke i Goldsmith smatraju kako automatski obeshrabrujemo nečasnost upravo time što skrećemo pozornost na takva ponašanja. Ipak, ako svojemu socijalnom okruženju ne nalazimo unutarne saveznike što će stati uz nas, i vanjske profesionalne savjetnike koji će nas podržati u razvoju novih norma i konsolidaciji novoga ponašanja, šanse za preobrazbu nasilničkih procesa u procese vladavine prava, bit će vrlo male. Ipak, tipično je da moralna autonomnost i kreativno odlučivanje vode specifičnim naglascima i vrlinama pretpostavljenim ostalima, što znači da

autonomni subjekt može odlučiti hoće li njegov smjer aktivnosti biti u skladu s produbljenim razumijevanjem i proširenom podrškom vrijednostima.

S obzirom da postoje dvije razine etičkoga mišljenja, potrebno je uzeti u obzir obje. Prva se sastoji u primjeni naučenih, općih i jednostavnih principa. Druga razina se sastoji u reflektiranoj moralnosti ili u kritičnosti, te u mogućoj modifikaciji općih principa u svjetlu njihova utjecaja na pojedinačne slučajeve u kojima se šutnja pokazuje manje opasnom i više moćnom nego što su ranjivost, časnost i podijeljena odgovornost. Možemo kriti i potiskivati naše istinske misli i osjećaje jer nas previše zastrašuju, ili su nam misli i osjećaji previše jaki da bismo o njima otvoreno raspravljali. Cloke i Goldsmith ističu, časnost je teška jer uvijek želimo izbjeći optužbe i prikazati se dobrima ili ispravnima time što ćemo druge prikazati lošima ili neispravnima. Ipak, negativni efekti koje usmjeravamo prema drugima, u konačnici se vraćaju nama samima!

Dublji razlog nečasnosti je bojazan da se istina sazna, jer iz istine mogu proizići ozbiljne životne posljedice koje će nas prisiliti da promijenimo jako puno stvari. Časnost je preduvjet za transformaciju.

Cloke i Goldsmith (Cloke, Goldsmith, 2000:149) smatraju kako tragajući za brzim rješenjima propuštamo osluhnuti bit sukoba i uključiti protivnika u suradničku potragu za odgovorima koji bi zadovoljili potrebe obje strane. U rezultatu, mi nudimo rješenja za krivi problem - naša rješenja neće biti dobro prihvaćena jednostavno zato što obje strane nisu sudjelovale u kreaciji tih rješenja.

Kako izbjeći neadekvatan pristup moralnim pitanjima?

Meta-etika teži istražiti korijene same etike. Zbog toga idejna analiza ključnih moralnih pojmova predstavlja prvu krupniju komponentu pothvata. Druga komponenta se odnosi na pronalaženje ispravne metode davanja odgovora na moralna pitanja. Kao što znanstvena metoda podrazumijeva postupke koji specificiraju kako moramo pristupati pojedinim pitanjima ako na njih želimo znanstveno odgovoriti, moralna pitanja podrazumijevaju analognu proceduru. Naime, moralni nesporazum o tomu je li nešto moralno ispravno ili neispravno, nisu isti nesporazumi što se tiču osobnih ukusa i preferencija. Pritom, Tom Regan (Regan, 1986:8) sugerira: kad ljudi kažu da je nešto moralno ispravno ili neispravno, uvijek je prikladno zatražiti neka ponude razloge koji će opravdati njihovu prosudbu. Međutim, u pogledu osobnih preferencija, takav zahtjev je neprikladan. Osobni osjećaji pripadaju subjektivističkoj sferi dok valjanost etičke prosudbe nije određena prirodom osjećaja njezinoga autora. Etičke prosudbe su u važnome pogledu različite, to znači, etičke prosudbe moraju biti znalačke izjave, pojmovno jasne, racionalne, nepristrane i informativne. Premda nije lako udovoljiti zahtjevima, nije neracionalno pomaknuti se s mrtve točke.

Tom Regan (Regan, 1986:12) tvrdi, na moralna pitanja nije moguće odgovoriti teorijski. Moralna pitanja nastaju u stvarnome svijetu, a znanje o stvarnome svijetu u

kojem ta pitanja nastaju bitno je ako želimo biti ozbiljni u traženju racionalnih odgovora. Racionalnost se ovdje shvaća kao sposobnost da se prepozna povezanost među raznolikim idejama – u smislu, ako su neke od tvrdnji ispravne, neke druge moraju biti neispravne.

Pristranost se odnosi na ignoriranje onoga što pravednost zahtijeva te na favoriziranje nekoga ili nečega ispred ostalih!

Ako ne želimo priznati da slične slučajeve prosuđujemo različito, naša prosudba će biti zastrta stereotipima i predrasudama. Čak i ako eksplicitno ne kažemo da su racionalnost i nepristranost ideali vrijedni stremljenja, to su ideali koje konstantno koristimo u svim svojim preispitivanjima. Budući da racionalnost i nepristranost očito imaju složen i snažan utjecaj na način kako razumijemo i oblikujemo sve svoje prosudbe, opravdane optužbe za dvostruka mjerila ugrožavaju ukupan doprinos vlastitome samo-ispunjenju, jednako kao i društvenome dobru.

Princip jednakosti prilike nije samo intrinzično dobro koje je poželjno zbog sebe samoga neovisno o svakome daljnjem pozivu na dužnosti i prava. No kao što nas Norman Daniels (Daniels, 1985:42) podsjeća, princip jednakosti prilike je način i da društvo zaštitimo od gubitka produktivnosti – jer produktivnost mora ostati niska ako pojedincima nije pružena časna prilika da razviju svoje vještine i talente.

Tom Regan (Regan, 1986:14) ističe, dok nam formalni princip pravednosti po sebi ne govori o tomu *koji relevantni faktori* određuju kad je prosudba slična ili različita, taj princip treba poštovati ako želimo donijeti idealan moralni sud. Nepoštovanje toga principa simptom je predrasuda i dvostrukih mjerila. Ako stvarno želimo donijeti najbolji moralni sud koji možemo, defekte racionalnosti treba identificirati i prevladati.

Zaključak

Filozofi koji odobravaju bioetičko motrište smatraju da se moralna prava zasnivaju na jedinstvenoj vrijednosti pojedinca. S obzirom da su moralna prava korisno sredstvo promocije autonomnosti i uvjeta potrebnih rastu humanosti ta prava moraju biti univerzalna. Zato ona postoje bez obzira na zasluge a odnose se na nepristrane postupke u pitanjima pravednosti, slobode i jednakosti prilike. Moralna prava moraju biti jednaka zato što nijedna osoba nema tu vrijednost u većem stupnju nego druga. Prema tomu, kršenje moralnih prava predstavlja neodgovarajuće, arhaično ponašanje. Moralni razlozi nisu stvoreni ni zakonima niti Božjom voljom, oni su rezultat proaktivnoga traganja za istinom i pravednošću – istina i pravednost su intrinzične vrijednosti, a nipošto *apsoluti* izvan konteksta. Apsolutne vrline imaju moralno legitimne izuzetke jer nas dužnost zaštite racionalnih vrijednosti obvezuje jače. Dužnosti se pojavljuju zato što su ljudi moralni subjekti, a svi moralni subjekti moraju imati moralna prava. Uvjerenje o tome kako postoje osobe koje ne žele niti bi željele ona minimalna ljudska dobra koja trebaju, žele i u kojima uživaju svi ljudi, predstavlja jedno od najvećih moralnih zala. Moralna je autonomnost sup-

tancijalni preduvjet svake zdrave prosudbe zato što podrazumijeva zahtjev za moralnim rastom. Zbog toga je samorazvoj viša dužnost nego žrtvovanje samoga sebe. Kršenje prava i dužnosti podrazumijeva razdvajanje ljudi na osnovi moralno irelevantnih oznaka. Negiranje prava vodi smanjenju ljudskoga samopoštovanja i časnosti. Moralni nesporazumi moraju biti opravdani s pomoću pojmovne jasnoće, racionalnosti i nepristranosti pa zato nije iracionalno u tome pogledu se odmaknuti s početne pozicije. Čak i ako eksplicitno ne govorimo da su racionalnost i nepristranost ideali vrijedni stremljenja, upravo te ideale stalno koristimo u svim našim prosudbama i djelovanjima. To je razlog zašto su racionalnost i nepristranost poželjne zbog samih same.

LITERATURA

- Arthur, J., Shaw, W.H. (1978). **Justice and Economic Distribution**. New Jersey, Prentice Hall.
- Beauchamp, T.L., Bowie, N.E. (ur.) (1988). **Ethical Theory and Business**. Third Edition. New Jersey, Prentice Hall.
- Cloke, K., Goldsmith, J. (2000). **Resolving Conflicts at Work**. San Francisco, Jossey-Bass Publishers.
- Daniels, N. (1985). **Just Health Care**. London, Cambridge University Press.
- Feinberg, J. (1979). Justice and Economic Income. U: Rachels, J. (ur.). **Moral Problems – A Collection of Philosophical Essays**. New York, Harper & Row Publishers.
- Fulford, K. W. M. (1989). **Moral Theory and Medical Practice**. New York, Cambridge University Press.
- Gert, B. (1970). **The Moral Rules**. New York, Harper & Row.
- Hobbs, E.C. (1973). Teaching Medical Ethics; A Philosophical Approach. U: Veatch, R. M., Gaylin, W., Morgan, C. (ur.). **The Teaching of Medical Ethics**. New York, A Hastings Center Publication.
- Macklin, R. (1988). Theoretical and Applied Ethics: A Reply to the Skeptics. U: Rosenthal, D.M., Shehadi, F. (ur.). **Applied Ethics and Ethical Theory. Volume 1 – Ethics in a Changing World**. Salt Lake City, University of Utah Press.
- Martin, M.W. (1988). **Everyday Morality – An Introduction to Applied Ethics**. Belmont, California, Wadsworth Publishing Company.
- Normative Ethical Principles and Theories**. <http://www.stedwards.edu/ursey/norm.htm>. str. 2. od 5.

- Rachels, J. (ur.) (1979). **Moral Problems – A Collection of Philosophical Essays**. New York, Harper & Row, Publishers.
- Ramsey, P. (1972). **The Patient as Person**. Yale University Press, New Haven and London.
- Rand, A. (1999). Why Businessmen Need Philosophy. U: Ralston, R.E., Rand, A. (ur.) **Why Businessmen Need Philosophy**. Institute Press, USA.
- Regan, T. (ur.) (1986). **Matters of Life and Death – New Introductory Essays in Moral Philosophy**. Second Edition. New York, Random House.
- Rosenthal, D.M., Shehadi, F. (ur.). (1988). **Applied Ethics and Ethical Theory. Volume 1 – Ethics in a Changing World**. Salt Lake City, University of Utah Press.
- Stacey, R.D. (1992). **Managing the Unknowable – Strategic Boundaries between ORDER and CHAOS in Organizations**. San Francisco, Jossey - Bass Publishers.
- Veatch, R. M., Gaylin W., Morgan, C. (ur.) (1973). **The Teaching of Medical Ethics**, New York, A Hastings Center Publication.
- Wahlstrom, B. J. (1992). **Perspectives on Human Communication**. Dubuque, WCB Wm.C.Brown Publishers.
- Wasserstrom, R. (1979). Rights, Human Rights, and Racial Discrimination. U: Rachels, J. (ur.). **Moral Problems – A Collection of Philosophical Essays**. New York, Harper & Row Publishers.

BIOETHICAL CONTEXT OF CONFRONTED RIGHTS

Maja Žitinski
University of Dubrovnik

Summary

The paper investigates why impartiality or rationality are ideals worth striving for. It deals not only with an inquiry into normative ethical search for valid moral principles, but also for the meaning of key meta-ethical concepts such as "autonomy" and "rights". The portrait of the ideal moral judgment plays an important role in the examination of both: our own views and the views of others. Bioethical genuine quest for a correct method all moral agents ought morally to be guided while answering moral questions, refers to the conviction that coming as close as possible to fulfilling the ideal moral judgment is rational. Rights themselves are valuable and distinctive moral "commodities", that is, to have a right to anything means to have a very strong moral and legal claim upon it. It is the strongest of all moral claims that all men can assert. Since human rights must be possessed by all human beings and only by human beings, it would be irrational to distinguish among persons, deny human equity and preserve rights only for the few. Rights entail objects and areas within which every human being is entitled to act without further permission or assent. Some philosophers point out to the important connection between the goals of normative ethics and the concept of an ideal moral judgment. The approach to moral questions must be free from fault and error and other objections raised against the considered method in placing a justified limit on how others may treat the person possessing the right.

Key words: bioethics, moral autonomy, rights, virtues, moral duties

BIOETHISCHER KONTEXT ENTGEGENGESETZTER RECHTE

Maja Žitinski
Universität Dubrovnik

Zusammenfassung

Der Artikel beschäftigt sich mit der Frage, warum Unparteilichkeit und Rationalität strebenswerte Ideale sind. Es werden nicht nur normative ethische Suchen nach richtigen moralischen Prinzipien hinterfragt, sondern auch meta-ethische Begriffe wie Autonomie und Rechte. Das Muster eines idealen moralischen Urteils spielt eine wichtige Rolle beim Testen von beiden: unseren eigenen Blickpunkten und den Blickpunkten anderer. Ein aufrichtiger bioethischer Anspruch auf eine richtige Methode, die zu einem Leitgedanken für alle moralischen Subjekte werden soll, während sie Antworten auf moralische Fragen geben, bezieht sich auf die Überzeugung, dass es rational ist, einem ideellen moralischen Urteil möglichst nahe zu kommen. Rechte an sich sind wertvolle und hervorragende "moralische Sachen". Also, ein Recht darauf, etwas zu haben, bedeutet, dies sehr stark moralisch und legal zu fordern. Da alle Menschen menschliche Rechte haben müssen, weil Menschenrechte nur Menschen gehören, wäre es irrational, Personen zu trennen, indem man manchen die menschliche Würde verweigern würde und dieses Recht nur für manche andere vorbehalten wäre. Die Rechte schließen Sachen und Bereiche ein, wo jedes menschliche Wesen dazu ermächtigt ist, ohne besonderes Erlaubnis zu handeln. Manche Philosophen heben die Wichtigkeit von Zielen der normativen Ethik hervor und deren Verbundenheit mit dem Begriff des idealen moralischen Urteils. Der Zutritt zu moralischen Fragen muss frei sein ("gesäubert") von Unregelmäßigkeiten und Fehlern, sowie von anderen Beanstandungen gegenüber der gewählten Methode, mit der Bemühung, eine gerechte Grenze zu bestimmen bei Behandlung von Menschen, die Rechte besitzen.

Schlüsselwörter: Bioethik, moralische Autonomie, Recht, Tugenden, moralische Pflichten